

จักรเย็บผ้า: การตัดเย็บสมัยใหม่ในการศึกษาของผู้หญิงไทย

Sewing Machine: Modern Sewing in Thai Women Education

จิตตมาศ จิระสฤติย์พร^{1,*} และวัชระ สินธุประมา²
Jittamas Jirasatitporn^{1,*} and Vachara Sindhuprama²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาความสำคัญและอิทธิพลทางความรู้ของจักรเย็บผ้าที่มีต่อการศึกษาของผู้หญิงไทย วิธีการศึกษาใช้การพรรณนาวิเคราะห์จากการรวบรวมและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์ จากการศึกษา พบว่าการเดินทางเข้ามาของคณะมิชชันนารีได้ใช้จักรเย็บผ้าเป็นเครื่องมือในการจัดการศึกษาสมัยใหม่แก่ผู้หญิงซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมและความเชื่อเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ทางเพศ การตัดเย็บสมัยใหม่มีอิทธิพลต่อความรู้ของผู้หญิงมากขึ้นเมื่อชนชั้นนำฝ่ายในและรัฐมีบทบาทสำคัญต่อการเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวผ่านการศึกษาของผู้หญิงอย่างต่อเนื่องอันเป็นส่วนเสริมสร้างบทบาทของผู้หญิงในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งโอกาสในการประกอบอาชีพ

คำสำคัญ: จักรเย็บผ้า การตัดเย็บสมัยใหม่ การศึกษาของผู้หญิงไทย

ABSTRACT

This research aimed to study the essence and influence of knowledge of a sewing machine that reflected in Thai women education, and the analysis description were used as research tools. The research argued that a missionary who stayed in Siam at that time. They used sewing machine as a tool to manage modern women education which relevant to the value, faith, and the role of gender. Modern sewing has increasingly reflected on women knowledge when the elite women and the state continually added it through women education that encourage to women role in the society, especially an opportunity in occupation.

Keywords: Sewing Machine, Modern Sewing, Thai Women Education

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ 10200
M.A. Student in History, Thammasat University, Bangkok 10200, Thailand

² คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ 10200
Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Bangkok 10200, Thailand

*Corresponding author, e-mail: la.jittamas@gmail.com

บทนำ

การพัฒนาทางเทคโนโลยีนับตั้งแต่ยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ส่งเสริมการประดิษฐ์สร้างเทคโนโลยีต่างๆ ได้ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีขนาดใหญ่อย่างเครื่องจักรไอน้ำหรือพลังงานไฟฟ้า ต่างมีบทบาทสำคัญต่อการเกิดสังคมอุตสาหกรรมในยุโรป แม้แต่เทคโนโลยีขนาดเล็กย่อมสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมขนาดใหญ่ได้เช่นเดียวกัน

บทความวิจัยนี้ให้ความสนใจกับ “จักรเย็บผ้า” ซึ่งถือเป็นเทคโนโลยีขนาดเล็กที่ประดิษฐ์ขึ้นภายใต้บรรยากาศของการพัฒนาเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมในช่วงปลายของระยะแรกในการปฏิวัติอุตสาหกรรม (ค.ศ. 1760-1840) เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการใช้ชีวิตและการผลิตให้กับมนุษย์มากขึ้น โดยอิลเลียส โอวี จูเนียร์ (Elias Howe, Jr) ชาวอเมริกันได้ประดิษฐ์จักรเย็บผ้าขึ้นเป็นเครื่องมือช่วยกรรขยาแทนการเย็บผ้าด้วยมือ (Siegel, 1984, p. 8) จดสิทธิบัตรในปี ค.ศ. 1846 และนำไปจัดแสดงในงานนิทรรศการครั้งใหญ่ (The Great Exhibition) ที่กรุงลอนดอนในปี ค.ศ. 1851 แต่กลับไม่ได้รับความนิยมซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันที่ไอแซค เมอร์ริตต์ ซิงเกอร์ (Isaac Merritt Singer) ได้พัฒนาจักรเย็บผ้าแบบใหม่ให้สามารถเย็บได้รวดเร็วและใช้งานได้ง่ายมากขึ้นและจดสิทธิบัตรในปี ค.ศ. 1851

ก่อนที่เทคโนโลยีอำนวยความสะดวกอย่างจักรเย็บผ้าจะเกิดขึ้น การตัดเย็บถือเป็นพื้นฐานความรับผิดชอบที่สำคัญของผู้หญิงต่องานตัดเย็บและซ่อมแซมเสื้อผ้าให้สมาชิกในครอบครัว การส่งต่อความรู้ในการตัดเย็บจึงเกิดขึ้นระหว่างแม่และลูกสาวด้วยการฝึกหัดเย็บเสื้อผ้าแบบผู้ใหญ่กับตุ๊กตาเพื่อให้เข้าใจทักษะของความเป็นผู้หญิง (womanhood) (Lawes, 2000, p. 48) อย่างไรก็ตามการเย็บด้วย “เข็ม” นั้นใช้เวลาในการทำที่นาน ทำให้หญิงชนชั้นกลางนิยมจ้างช่างเย็บผ้าหรือช่างตัดเสื้อผ้าผู้หญิง (Durack, 1998, p. 186) ที่มีประสบการณ์ทางทักษะในการเย็บแทนเพื่อย่นระยะเวลาให้เร็วขึ้น

เมื่อจักรเย็บผ้าประดิษฐ์ขึ้นในช่วงแรกกลับไม่ได้รับความนิยมและถูกต่อต้านจากช่างเย็บผ้า ซิงเกอร์ จึงใช้วิธีการนำจักรเย็บผ้าไปแสดงตามงานต่างๆ และจ้างหญิงสาวหน้าตาดีสาธิตวิธีการใช้งานเพื่อแสดงให้เห็นว่าจักรเย็บผ้าเหมาะสำหรับสุภาพสตรีผู้มีเกียรติ (วารยา พิมพ์ลักษณ์, 2553, น. 34) รวมถึงการโฆษณาแนะนำจักรเย็บผ้าในฐานะสิ่งประดิษฐ์ที่จะอำนวยความสะดวกในการตัดเย็บเสื้อผ้าผ่านสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น หนังสืองานบ้านและนิตยสาร ทำให้จักรเย็บผ้าได้รับความนิยมและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้หญิง โดยเฉพาะกลุ่มหญิงชนชั้นกลางที่สนใจซื้อและว่าจ้างช่างตัดเสื้อผ้าให้สอนการใช้จักรเย็บผ้าโดยหวังเป็นการปลดปล่อยพวกเธอจากความยากลำบากในการเย็บด้วยมือและทำให้มีเวลารว่างในการพักผ่อนหรือทำงานบ้านในส่วนอื่น ๆ ได้มากขึ้น นอกจากนี้จักรเย็บผ่ายังช่วยสร้างรสนิยมให้กับผู้หญิงที่ครอบครองจักรเย็บผ้าทั้งในแง่ของเครื่องมือและของตกแต่งบ้านเพื่อความทันสมัยไปพร้อม ๆ กัน ดังคำกล่าวยกย่องให้จักรเย็บผ้าเป็น “ราชินีแห่งสิ่งประดิษฐ์ (The Queen of Inventions)” และหนังสือพิมพ์ New York Times ได้ยกให้เป็น “สิ่งที่มีประโยชน์ที่สุดต่อผู้หญิงในศตวรรษที่ 19” (Connolly, 1999, p. 31)

ความนิยมใช้จักรเย็บผ้านำไปสู่การยกย่องผู้หญิงที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในการใช้จักรเย็บผ้าว่ามีลักษณะของการเป็น “ผู้หญิงที่ดี (good womanhood)” (Zhang, 2014, p. 10) ทั้งนี้เพราะความซับซ้อนของเทคโนโลยีได้เรียกร้องให้ผู้หญิงจำเป็นต้องมีความรู้และทักษะเกี่ยวกับกลไกเบื้องต้นและความรู้เกี่ยวกับวัสดุที่สามารถใช้ร่วมกับจักรเย็บผ้า ในเวลาต่อมาได้มีการบรรจุความรู้ในการตัดเย็บที่ทันสมัยลงในหลักสูตรการศึกษาให้เด็กหญิงได้ศึกษาและความรู้ดังกล่าวได้ขยายโอกาสในการสร้างรายได้ให้กับผู้หญิงจากการรับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า แต่เมื่อความต้องการเสื้อผ้าเพิ่มมากขึ้น เหล่านายทุนต่างนำจักรเย็บผ้าเข้าสู่กระบวนการของโรงงาน ผู้หญิงจึงไม่ได้ทำหน้าที่ในการผลิตเสื้อผ้าในระดับครัวเรือนและต่างแยกย้ายเข้าทำงานเพื่อหารายได้ตามโรงงานใน

เขตเมือง โดยอาศัยรูปแบบของเทคโนโลยีและค่านิยมทางสังคมเป็นเครื่องมือแบ่งรูปแบบการทำงานที่สอดคล้องกับหน้าที่ของแต่ละเพศ โดยพิจารณาจากทักษะทางธรรมชาติของผู้หญิง เช่น รักแฟชั่น มีความเป็นแม่ และประหยัด (Gordon, 2008, p. 91) ดังจะเห็นจากเด็กหญิงและผู้หญิงนิยมเข้าทำงานในโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าและผู้ขายนิยมเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมหนัก

กล่าวได้ว่าความสำคัญของจักรเย็บผ้าสัมพันธ์กับกิจกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทและหน้าที่ตามเพศของผู้หญิง ดังจะเห็นได้จากค่านิยมของสังคมที่มีต่อการประดิษฐ์จักรเย็บผ้าเพื่ออำนวยความสะดวกแก่งานบ้านของผู้หญิง อันนำไปสู่การเกิดขึ้นของการตัดเย็บรูปแบบใหม่ที่ส่งผลต่อความรู้และแนวคิดที่สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในวงกว้าง โดยเฉพาะแนวคิดการประกอบอาชีพของผู้หญิงที่นำไปสู่การเป็นแรงงานหญิงในภาคอุตสาหกรรมการผลิตขนาดใหญ่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าวได้ส่งไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกผ่านการแพร่กระจายของจักรเย็บผ้า นอกจากนี้ พบว่า มีการกล่าวถึงอิทธิพลทางความรู้การตัดเย็บสมัยใหม่ในการศึกษาของผู้หญิงไทยระยะแรกผ่านงานศึกษาต่าง ๆ เช่น งานศึกษาของประสิทธิ์ พงษ์อุดม เรื่อง “การถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกในสังคมไทย: ศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์” และงานศึกษาของสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา เรื่อง “การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์” อย่างไรก็ตามจักรเย็บผ้ายังคงมีบทบาทต่อการสร้างความรู้อย่างต่อเนื่องผ่านการศึกษาของผู้หญิง ดังนั้น บทความนี้จึงให้ความสำคัญต่อการนำเสนออิทธิพลทางความรู้ของการตัดเย็บสมัยใหม่ผ่านบริบทการจัดการศึกษาของผู้หญิงไทยอันนำไปสู่การใช้ความรู้ดังกล่าวในการเลือกประกอบอาชีพของผู้หญิงอีกด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความสำคัญและอิทธิพลทางความรู้ของจักรเย็บผ้าที่มีต่อการศึกษาของผู้หญิงไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้นำเสนอด้วยรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description) โดยอาศัยการรวบรวมและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์ สามารถแบ่งประเภทหลักฐานที่ใช้ในการศึกษาได้ดังนี้ 1) เอกสารนโยบายทางการศึกษา ได้แก่ โครงการศึกษา หลักสูตรการศึกษาแผนการศึกษาและหนังสือเรียน 2) สื่อสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ นิติสารและหนังสือพิมพ์ 3) งานศึกษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในรูปแบบหนังสือบทความและวิทยานิพนธ์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ การตัดเย็บด้วยจักรเย็บผ้าไม่ได้เปลี่ยนความรู้และวิถีชีวิตของผู้หญิงตะวันตกเพียงพื้นที่เดียวเท่านั้นแต่ความรู้ดังกล่าวได้แพร่หลายไปทั่วโลกผ่านการเดินทางในต่างประเทศ การติดต่อทางการค้าหรือแม้แต่ทางศาสนา ในบริบทของสยามการเดินทางเข้ามาของคณะมิชชันนารีได้ประยุกต์ความรู้ทางเทคโนโลยีกับการเผยแผ่ศาสนาผ่านการจัดการศึกษาสมัยใหม่อย่างผสมผสาน อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงตั้งแต่สังคมสยามจนถึงสังคมไทยในปัจจุบันผ่านการจัดการศึกษาโดยมีจักรเย็บผ้าเป็นเทคโนโลยีขับเคลื่อนความรู้และวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งมาสู่อีกสังคมหนึ่ง

การเข้ามาของจักรเย็บผ้าครั้งแรกในสยามยังไม่มีที่มาอย่างแน่ชัด หากแต่มีการกล่าวถึงจักรเย็บผ้าชิงเกอร์รุ่นแรก ๆ ในสยาม ในฐานะเครื่องใช้ภายในของครอบครัวสาธุคุณสตีเฟน แอล แมททูน (Stephen L. Mattoon) ได้เดินทางเข้ามาพำนักในช่วงเวลาที่สยามเปิดรับและให้ความสำคัญกับความรู้และวิทยาการจากตะวันตก แต่ผู้ที่ทำให้จักรเย็บผ้าเป็นที่รู้จัก คือ นางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens) ชาวอังกฤษที่ถวายเป็นครูสอนภาษาอังกฤษในราชสำนัก โดยขอให้สาธุคุณแมททูนช่วยส่งจักรเย็บผ้าชิงเกอร์เข้ามาเพื่อช่วยการตัดเย็บเสื้อผ้าของชาววัง (อมร, 2542, น. 315) รวมถึงคณะมิชชันนารีที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาโดยอาศัยการจัดการศึกษาสมัยใหม่เป็นส่วนช่วยสำคัญและได้นำจักรเย็บผ้าเข้ามาใช้เป็นส่วน

หนึ่งในการศึกษาของเด็กหญิงและผู้หญิงให้สามารถอ่านออกเขียนได้และมีวิชาความรู้แบบตะวันตกและจริยธรรมคริสเตียน (House, 1864, p.273, อ้างถึงใน ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, 2533, น. 244) อันนำไปสู่การตั้งโรงเรียนการเรือนสำหรับผู้หญิง (Industrial School for Girl) ขึ้นที่จังหวัดเพชรบุรีในปี พ.ศ. 2408 ภายใต้การรับผิดชอบของแจ่มแมคฟาร์แลนด์ (Jane Hays McFarland) นอกจากการสอนหนังสือ โรงเรียนได้เน้นการฝึกหัดเด็กหญิงให้ใช้จักรเย็บผ้า ซึ่งมีผลงานชิ้นเอกและกลายเป็นแบบที่แพร่หลายอย่างรวดเร็ว คือ เสื้อกั๊กแบบมีกระดุมติดอยู่ด้านหน้า ทำให้โรงเรียนแห่งนี้กลายเป็นแหล่งแพร่หลายทางผลผลิตจากเทคโนโลยีของตะวันตกและเพชรบุรีได้กลายเป็นที่รู้จักในนามของ “เมืองแห่งจักรเย็บผ้า” (Sewing Machine Town) (แมคฟาร์แลนด์, 2555, น. 117)

การใช้เทคโนโลยีการตัดเย็บสมัยใหม่ได้ช่วยส่งเสริมการจัดการศึกษาแก่เด็กหญิงควบคู่ไปกับการเผยแผ่ศาสนาได้เป็นอย่างดี ด้วยระยะเวลาการเย็บที่รวดเร็วทำให้มีเวลาเหลือในการสอนวิชาศาสนาเพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จากรายงานการศึกษาของโรงเรียนได้กล่าวถึงความสำเร็จว่าสามารถปรับการแต่งตัวและนิสัยความเคยชินเก่า ๆ ให้เป็นผู้มีระเบียบยิ่งขึ้น ซึ่งนักเรียนทั้งหมดสามารถอ่านหนังสือได้ดีและสามารถร้องเพลงสวดที่ขอบได้ (McFarland, 1867, p. 113 อ้างถึงใน ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, 2533, น. 246)

แนวทางการจัดการศึกษาแก่ผู้หญิงของคณะมิชชันนารีประสบความสำเร็จด้วยการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงตามแบบตะวันตก โดยเฉพาะการตัดเย็บสมัยใหม่ทำให้กิจการโรงเรียนการเรือนหญิงที่เพชรบุรีประสบความสำเร็จและกลายเป็นหัวใจสำคัญให้แก่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง (แมคฟาร์แลนด์, 2555, น. 86) หรือโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยในปัจจุบัน เริ่มแรกนางเฮาส์ (Harriet M. House) ภรรยาของศาสตราจารย์เฮาส์ (Samuel House) ได้ตั้งโรงเรียนขึ้นในปี พ.ศ. 2391 เมื่อเริ่มสอนมีนักเรียน 4 คนและเห็นว่านักศึกษาผู้ใหญ่ น่าจะเรียนวิชาชีพอันจะได้มีวิชาหาเลี้ยงชีพติดตัวไปประกอบอาชีพจึงได้นำจักรเย็บผ้ามาให้

นักศึกษาผู้ใหญ่ฝึกหัด ในขั้นแรกให้เย็บกางเกงสำหรับนักเรียนที่อยู่ประจำในโรงเรียน ต่อมาให้รับจ้างเย็บเสื้อผ้า โดยได้รับผลตอบแทนและเมื่อขากว้านแพร่ออกไปก็มีผู้หญิงเข้าเรียนเป็นจำนวนมาก จึงนับได้ว่าเป็นการจัดการศึกษาทางด้านอาชีพของเอกชนในกรุงเทพมหานครเป็นครั้งแรก (ชัย เรื่องศิลป์, 2527, น. 359) ในเวลาต่อมาการเรียนการสอนได้พัฒนาลักษณะเป็นโรงเรียนประจำและมีหลักสูตรการศึกษาเช่นเดียวกับการจัดการศึกษาในตะวันตก ประกอบด้วยวิชาพื้นฐานทั่วไป ได้แก่ คณิตศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภาษาอังกฤษพื้นฐาน รวมถึงวิชาปฏิบัติการสำหรับเด็กหญิงโดยเฉพาะ ได้แก่ วิชาเกี่ยวกับการดูแลครอบครัวและบ้านเรือน การฝึกสอนเน้นให้นักเรียนแบ่งหน้าที่ในการทำงานประจำวันของโรงเรียน เช่น บัดกวาด ล้างจาน จัดโต๊ะ ซักเสื้อผ้าและการเย็บปักถักร้อย (แมคฟาร์แลนด์, 2555, น. 100) อาจกล่าวได้ว่าการจัดการเรียนการสอนโดยคณะมิชชันนารีได้ช่วยสร้างความรู้ของโลกสมัยใหม่และอุดมคติอันแท้จริงในโลกของบทบาทและหน้าที่ผู้หญิงในฐานะแม่และแม่บ้าน (แมคฟาร์แลนด์, 2555, น. 100) ที่ทันสมัยอย่างแม่บ้านผิวขาว (อารีญา หุตินทะ, 2551, น. 228) ที่สามารถอ่านออกเขียนได้และมีทักษะในทางอาชีพถือเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงในขณะนั้น ซึ่งได้กลายเป็นต้นแบบและแนวทางการจัดการศึกษาแก่ผู้หญิงตามแบบตะวันตกให้แก่ชนชั้นนายาสยามในเวลาต่อมา

ในขณะที่การจัดการศึกษาแก่ผู้หญิงโดยคณะมิชชันนารีก้าวหน้าพร้อมกับการใช้การตัดเย็บสมัยใหม่เป็นส่วนหนึ่งในการเรียนการสอนดังที่กล่าวมาแล้ว การตัดเย็บดั้งเดิมของสยามโดยทั่วไปสอดคล้องกับสภาพอากาศที่ทำให้การแต่งกายมีฝ้าน้อยขึ้นและใช้การนุ่งห่มผ้าทอโดยหญิงสามัญมักใช้ผ้าฝ้ายพื้นเมือง (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2542, น. 25) หรือผ้าที่ทอขึ้นใช้เองจึงไม่ต้องอาศัยการเย็บประกอบชิ้นมากเท่าชนชั้นนำที่ต้องอาศัยการเย็บแบบจารีตอันเป็นวัฒนธรรมทางศิลปะของหญิงชนชั้นนายาสยามที่สืบทอดผ่านการฝึกหัดงานฝีมือของการเป็นแม่บ้านแม่เรือนและกุลสตรีให้สามารถตัดเย็บเสื้อผ้าใส่เอง (ยูพากรณ์ แจ่งเจนนิก, 2530, น.15) แต่เมื่อ

ความทันสมัยของวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีความสำคัญกับการแต่งกายและการตัดเย็บต้องปรับเปลี่ยนจึงเป็นโอกาสที่ชนชั้นนำจะได้บริโภคสิ่งของและเครื่องใช้จากตะวันตก โดยมีการกล่าวถึงเจ้านายพระองค์แรกที่ใช้จักรเย็บผ้าได้ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท และกลุ่มชนชั้นนำฝ่ายในที่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีดังกล่าวจะเห็นได้จากการอ้างอิงถึงนางสาวขนมต้ม อมาตยกุล ได้มีโอกาสได้ใช้จักรเย็บผ้าเป็นคนแรกในช่วงการตั้งโรงเรียนรับตัดเสื้อผ้าให้เจ้านายในพระบรมมหาราชวังสมัยรัชกาลที่ 5 (ส.พลายน้อย, 2541, น. 152) และสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพยรัตน์ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ได้รับจักรเย็บผ้าจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศได้ใช้ในการออกแบบตัดเย็บและออกจำหน่ายงานฝีพระหัตถ์ในงานแฟร์ (ลาวัญญ์ โชติามระ, 2506, น. 15)

ศึกษาของเด็กชายและ “เพิ่มหลักเรียนในการเย็บปักถักร้อยตามสมัยที่ต้องการ” (กรมศึกษาธิการ, ม.ป.ป.) จากการก่อตั้งโรงเรียนราชินีในปี พ.ศ. 2447 โดยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้กำหนดหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนให้มีความรู้ในวิชาสมัยใหม่เช่นเดียวกับเด็กชายประกอบไปด้วยวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ เลขคณิต สรีรศาสตร์ ฟังศาวดาร (ประวัติศาสตร์) ภูมิศาสตร์ วิชาเขียน และกำหนดเนื้อหาวิชาการช่างให้สอดคล้องกับบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิง อาทิ การตัดเย็บเสื้อผ้าด้วยเครื่องจักร การปักและการประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง และการสอนดนตรี (สำนักราชเลขาธิการ อ้างถึงใน ยุพาทภรณ์ แจ่มเจนนิก, 2530, น. 55) อีกทั้งได้ส่งข้าหลวงไปศึกษาวิชาการเรือนที่วิทยาลัยครูแห่งโตเกียว ประเทศญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. 2446 และว่าจ้างครูญี่ปุ่นมาสอนวิชาการเรือนที่โรงเรียนอีกด้วย

ภาพที่ 1 นางสาวขนมต้ม อมาตยกุล ใช้จักรเย็บผ้า (ส.พลายน้อย, 2541, น. 152)

การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการแต่งกายที่มีรูปแบบซับซ้อนและสมัยนิยมมากขึ้นทำให้ชนชั้นนำฝ่ายในตระหนักถึงความสำคัญของการตัดเย็บสมัยใหม่ การทำความเข้าใจและเผยแพร่ความรู้จึงปรากฏในช่วงการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อรัฐมีความพยายามที่จะจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการให้กับเด็กหญิงแต่จะต้องจัดตามการ

ความสำเร็จในวิชาการช่างของโรงเรียนราชินีทำให้แนวทางการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่เด็กหญิงเป็นไปได้จริง และสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนได้ (ราชินีมูลนิธิ, 2516, น. 34) แม้ว่าการนิยมนั้นที่ได้รับจากผู้ปกครองในการส่งบุตรสาวเข้ามาเรียนจะเป็นเพียงการคาดหวังให้เรียนวิชาการเรือนอย่างวิชาดอกไม้แห้ง วิชา

เย็บปักถักร้อยและวิชาอื่น ๆ ที่ควรแก่การเป็นแม่เรือนเท่านั้น (ยุพภรณ์ แจ่มเจนนิก, 2530, น. 61)

การระบุนิชาการเย็บด้วยจักรเย็บผ้าในหลักสูตรการศึกษาที่แยกไว้เฉพาะสำหรับเด็กหญิงเริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการในโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 และดำเนินมาจนถึงปลายทศวรรษ 2490 การจัดการศึกษาภาคบังคับทำให้เด็กหญิงมีโอกาสศึกษาการเย็บที่เหมาะสมตามความคาดหวังของสังคมในแต่ละช่วงอายุในระดับประถมศึกษาเน้นให้รู้จักอุปกรณ์การเย็บเบื้องต้นได้แก่ เข็ม ด้าย กรรไกร เป็นความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเย็บด้วยมืออย่างง่ายและสามารถซ่อมแซมสิ่งของต่างๆ ได้เองและระดับมัธยมศึกษาจะได้เรียนทักษะการเย็บที่ซับซ้อนและสอดคล้องกับการเป็นแม่บ้านแม่เรือนมากขึ้น อย่างไรก็ตามวิชาการศึกษาของเด็กหญิงไม่ได้เน้นไปสู่การประกอบอาชีพมากนัก ดังจะเห็นได้จากในโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 ได้ระบุนิชาการมัธยมวิสามัญศึกษาของเด็กชายให้เรียนการใช้จักรเย็บผ้า แสดงให้เห็นว่าแม้ว่าผู้หญิงจะมีบทบาทและหน้าที่ในการตัดเย็บเสื้อผ้าก็ไม่สามารถนำความรู้มาพัฒนาเป็นอาชีพได้ อีกทั้งการจำกัดการเข้าถึงเทคโนโลยีอย่างจักรเย็บผ้าที่มองว่าเครื่องจักรเป็นความรู้ที่เหมาะสมกับผู้ชายทำให้ความรู้เกี่ยวกับการเย็บของผู้หญิงสอดคล้องกับหน้าที่ภายในบ้านหรือช่วยสร้างรายได้ให้เพียงเล็กน้อย เพราะการตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นอาชีพที่ไม่ได้เรียกร้องทักษะและการศึกษาในระดับสูงมากเท่าไหร่นัก (Berme, 2002, p. 143) ทำให้ผู้หญิงไม่จำเป็นที่จะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน

จนกระทั่งช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐต้องการและสนับสนุนให้ราษฎรมีความรู้ในการประกอบอาชีพ บทบาทและความสำคัญของจักรเย็บผ้าต่อการศึกษาของผู้หญิงจึงเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเปิดโรงเรียนมัธยมวิสามัญการเรือนในปี พ.ศ. 2477 ได้สะท้อนการนำความรู้จากการศึกษาของผู้หญิงไปประกอบอาชีพ ดังคำกล่าวรายงานเปิดโรงเรียนว่า

... ความพยายามเลี้ยงชีพตามสาขางานที่ตนชำนาญหรือที่ได้รับบทเรียนไปจากโรงเรียน เช่น รับเลี้ยงเด็ก รับทำหน้าที่แม่บ้าน หรือประกอบอาชีพอย่างอื่น เช่น รับจ้างเย็บปักถักร้อย รับจ้างตัดเสื้อ หรือการฝีมืออย่างอื่น แม้ที่สุดจะเป็นครูโรงเรียนประชาบาลก็น่าจะทำได้ ... (ทวีวิธศรี ธนาคม, 2502, น. 254 อ้างถึงในชาติชาย มุกสง, 2558, น. 105)

รวมถึงการขยายการศึกษาของผู้หญิงในระดับอาชีวศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2481 เพื่อส่งเสริมให้ผู้หญิงที่สำเร็จการศึกษามีส่วนช่วยหารายได้ให้กับครอบครัว ด้วยการประกอบอาชีพทางการตัดและเย็บเสื้อผ้าผู้หญิง เด็ก และผู้ชาย จึงกำหนดหลักสูตรการช่างเย็บผ้าให้เรียนวิชาเย็บเบื้องต้นและการเย็บด้วยจักรเย็บผ้าและเปิดโรงเรียนช่างทอผ้าหรือโรงเรียนการช่างสตรีในทุกจังหวัด (กรมอาชีวศึกษา, 2534, น. 35) สอดคล้องกับการช่วงเวลาที่ต่อมาได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 10 ลงวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2484 ให้ประชาชนชาวไทยแต่งกายตามสมัยนิยม ทำให้การตัดเย็บสมัยใหม่มีความสำคัญในฐานะความรู้ในการประกอบอาชีพมากขึ้นและในปี พ.ศ. 2491 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัยและสอดคล้องกับผู้หญิงมากขึ้นด้วยการเพิ่มวิชาการครัวและดอกไม้สดจึงเรียกหลักสูตรนี้ว่า “หลักสูตรการช่างสตรี” และเปิดให้ศึกษาในระดับขั้นต้นและขั้นกลาง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2491, น. คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ)

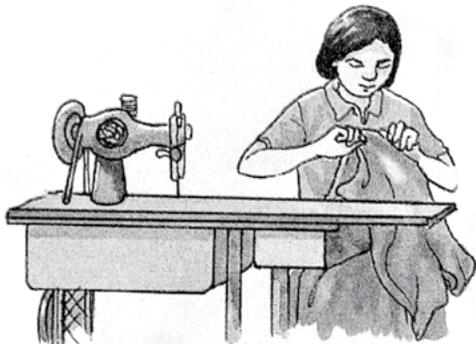
นอกจากนี้การเปิดโรงเรียนของเอกชนต่าง ๆ เพื่อช่วยขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่ผู้หญิง เช่น โฆษณา โรงเรียนเจริญกิจจนริสยามเปิดสอนเย็บปักถักร้อยด้วยการให้ความสำคัญต่อความรู้ในวิชาการช่างที่มีเกียรติของผู้หญิง (ประชาชาติ, 2480, น. 22) อีกทั้งบริษัททิงเกอร์ได้เปิดโรงเรียนสอนการเย็บจักรให้ผู้หญิงได้เข้ามาเรียนตัดเย็บเสื้อผ้า ในงานพิธีเปิดป้ายของบริษัททิงเกอร์ กรมพระนราธิปพงศ์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ เป็นประธานพิธีเปิด ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“ซิงเกอร์ไม่แต่จะค้าขายอย่างเดียว แต่ยังช่วยส่งเสริมวิชาชีพของกุลสตรีอีกด้วย” (กุลสตรี, 2496 อ้างถึงในชาติชาย มุกสง, 2558, น. 105)

การขยายโอกาสทางการศึกษาของผู้หญิงโดยเฉพาะวิชาการเย็บสมัยใหม่ยังคงปรากฏในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและเพื่อวิชาชีพตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา สอดคล้องกับการเติบโตของธุรกิจนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศทำให้การกระจายสินค้าอย่างจักรเย็บผ้าไปได้ อย่างทั่วถึงและช่วยให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงจักรเย็บผ้าได้ง่าย รวมถึงความต้องการเสื้อผ้าที่เพิ่มขึ้นอันมีส่วนต่อการเติบโตของธุรกิจเสื้อผ้าสำเร็จรูปในช่วงทศวรรษ 2510 ความรู้ในการใช้จักรเย็บผ้าในนโยบายทางการศึกษา จึงเน้นพัฒนาผู้เรียนในฐานะผู้ผลิตและแรงงานในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ตัวอย่างเช่น สถาบันเอกชนที่ให้ความสำคัญในเชิงธุรกิจและเปิดทำการสอนด้วยหลักสูตรการตัดเย็บของสถาบัน ได้แก่ โรงเรียนสอนตัดเย็บเสื้อผ้าระพี โรงเรียนสอนตัดเย็บเสื้อผ้าดวงดาว โรงเรียนสอนตัดเย็บเสื้อผ้านุชนารถ และสถาบันการศึกษาของรัฐบาลทั้งในระดับวิทยาลัย ได้แก่ โรงเรียนสารพัดช่าง วิทยาลัยอาชีวศึกษา (มลวิภา กุลสนอง และคณะ, 2560, น. 127) และระดับอุดมศึกษาบางมหาวิทยาลัยเปิดหลักสูตร

คณะคหกรรมศาสตร์แผนกหรือสาขาเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกายที่เน้นการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับรูปแบบวิถีชีวิตและความรู้ที่มีความเป็นเมืองมากขึ้น

ความสำคัญและอิทธิพลทางความรู้ของจักรเย็บผ้าในการศึกษาของผู้หญิงได้เพิ่มทางเลือกในโอกาสทางอาชีพ และมีส่วนผลักดันให้ผู้หญิงเข้าสู่งานตัดเย็บในการหารายได้ในระดับครัวเรือนไปจนถึงกลุ่มแรงงานหญิงราคาถูกในอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าเช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตก อาจกล่าวได้ว่าการใช้จักรเย็บผ้ายังคงสอดคล้องกับค่านิยมและความเชื่อของสังคมว่าผู้หญิงมีความอดทนที่จะทำงานซ้ำซากจำเจ แต่ไม่สามารถทำงานที่ใช้ความรู้และทักษะสูงๆ ได้เหมือนผู้ชาย (โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา, 2537, น. 32) ค่านิยมและความเชื่อดังกล่าวยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในหนังสือแบบเรียนซึ่งทำหน้าที่ตอกย้ำภาพความสัมพันธ์ระหว่างจักรเย็บผ้ากับผู้หญิงผ่านรูปแบบในการประกอบอาชีพ จึงไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าความสำคัญของจักรเย็บผ้าในทางประวัติศาสตร์การศึกษาของผู้หญิงมีส่วนสำคัญต่อการสร้างเสริมบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงในการตัดเย็บทั้งในระดับครัวเรือนและในอุตสาหกรรมการผลิตระดับประเทศ

ภาพที่ 2 (ซ้าย) ภาพการ์ตูนการประกอบอาชีพในหนังสือแบบเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 2 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2559, น. 101)

ภาพที่ 3 (ขวา) ภาพถ่ายภาพการประกอบอาชีพในหนังสือแบบเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 5 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2559, น. 152)

สรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษา จักรเย็บผ้าถือได้ว่าเป็นเทคโนโลยีที่มีความสัมพันธ์กับผู้หญิงนับตั้งแต่แนวคิดในการประดิษฐ์เพื่ออำนวยความสะดวกและส่งเสริมบทบาทและหน้าที่ในการตัดเย็บให้กับผู้หญิงในครัวเรือนและการประกอบอาชีพนอกบ้าน ด้วยความสำคัญดังกล่าวคณะมิชชันนารีได้นำจักรเย็บผ้าและแนวคิดการศึกษาสมัยใหม่เข้าสู่สยามเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการให้ความรู้ที่เหมาะสมต่อบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงตามแบบตะวันตกผ่านความสำเร็จในการศึกษาดังกล่าวได้เกิดขึ้นพร้อมกับการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการแต่งกายในสังคมทำให้ชนชั้นนำฝ่ายในสยามรับบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้การตัดเย็บสมัยใหม่ผ่านการจัดทำหลักสูตรการศึกษาของผู้หญิง ซึ่งในเวลาต่อมาภาครัฐและเอกชนได้ถือเป็นต้นแบบและส่งเสริมอิทธิพลทางความรู้ของจักรเย็บผ้าทางการศึกษาของผู้หญิงอันนำไปสู่โอกาสและทางเลือกในการประกอบอาชีพ

อภิปรายผล

ผู้ศึกษาพบว่า ความสำคัญของผู้หญิงนับตั้งแต่วัตถุประสงค์การประดิษฐ์เพื่ออำนวยความสะดวกให้แกหน้าที่ในการตัดเย็บเสื้อผ้าของผู้หญิงในครัวเรือนนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่สะท้อนให้เห็นค่านิยมและความเชื่อของสังคมต่อการกำหนดความรู้การตัดเย็บสมัยใหม่ให้ผูกติดอยู่กับบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิง การส่งผ่านความรู้ดังกล่าวจากตะวันตกสู่สยามโดยอาศัยการศึกษาให้ผู้หญิงสยามมีความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ของตนตามแบบผู้หญิงตะวันตกที่อ่านออกเขียนได้และมีทักษะที่จำเป็นต่อหน้าที่ในครัวเรือน ความสำคัญของจักรเย็บผ้าในฐานะเทคโนโลยีการเรียนรู้การตัดเย็บสมัยใหม่จึงได้รับการระบุให้เป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาของผู้หญิงอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนบริบทของสังคมได้ผลักดันให้อิทธิพลของความรู้ดังกล่าวมีบทบาทต่อการสร้างทักษะผ่านการศึกษาของผู้หญิงเพื่อเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพของผู้หญิงให้สอดคล้องกับบทบาททางเพศและไม่ขัดต่อค่านิยมและความเชื่อของสังคม

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับจักรเย็บผ้าในการศึกษาของผู้หญิงไทยโดยอาศัยข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อให้เห็นผลการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาและการประกอบอาชีพของผู้หญิงในแต่ละช่วงเวลาได้ชัดเจนมากขึ้น
2. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับจักรเย็บผ้าในประเด็นอื่นๆ เพื่อสร้างองค์ความรู้ให้กับเทคโนโลยีที่มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยด้วยการใช้เอกสารและข้อมูลอื่นๆ ที่แตกต่างออกไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมศึกษาธิการ. (ม.ป.ป.). *โครงการศึกษา*. [เอกสารรัชกาลที่ 5]. กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- กรมอาชีวศึกษา. (2534). *50 ปี กรมอาชีวศึกษา*. กรุงเทพฯ: กรมอาชีวศึกษา.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2491). *หลักสูตรประโยคอาชีวศึกษาขั้นต้น แผนกการช่างสตรี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2559). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สกสค. ลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2559). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์และภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สกสค. ลาดพร้าว.

- โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ทและสถาบันพัฒนาแรงงานไทย. จูไรรัตน์ จันทรธีราภรณ์ (บรรณาธิการ). (2536). *การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีกับผลกระทบต่อภาวะการจ้างงานของแรงงานหญิงในอุตสาหกรรมสิ่งทอของไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการฯ.
- ชัย เรื่องศิลป์. (2527). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัย 2352-2453* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชาติชาย มุกสง. (2558). จากแม่ศรีเรือนถึงแม่บ้านทันสมัย : การต่อสู้ทางศีลธรรมผ่านแม่บ้านหลังปฏิวัติ 2475 ถึงทศวรรษ 2500. *ชุมชนอินโดจีน: เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปริทัศน์*, 4(7), น.95-115.
- โฆษณาโรงเรียนเจริญกิจการวี. (23 สิงหาคม 2480). *ประชาชาติ*, น.22.
- ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. (2533). *การถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกในสังคมไทย : ศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ ระหว่าง พ.ศ. 2371-2411*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- มลวิภา ภูลสนอง, ชีรพงษ์ วิริยานนท์ และณภัทร ยศยิ่งยง. (2560). การจัดทำมาตรฐานอาชีพและคุณวุฒิวิชาชีพ สาขาอาชีพช่างตัดเย็บเสื้อผ้า. *พัฒนาเทคนิค*. 29(102), น. 125-132.
- แมคฟาร์แลนด์, เอ็ม. ดี. จอร์จ บรัดเลย์ (บรรณาธิการ). (2555). *หนึ่งศตวรรษในสยาม ค.ศ. 1828-ค.ศ. 1928: ประวัติสังเขปของพันธกิจคริสตจักรโปรเตสแตนต์ในสยาม*. (จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: อินเทอร์เน็ต พับลิชชิง เอ็นเตอร์ไพรส์.
- ยูภาภรณ์ แจ้เจนกิจ. (2530). *การศึกษาของสตรีไทย: การศึกษากรณีเฉพาะของโรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2447-2503)*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- ราชินีมูลนิธิ. (2516). *ที่ระลึกงานฉลองอาคารสว่างวัฒนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ลาวัณย์ โชตามระ. (2506). *รัตเกล้า*. พระนคร:แพรวพิทยา.
- วารยา พิมพ์ลักษณ์. (2553). *สิ่งประดิษฐ์ของคนหัวรั้น ... ของธรรมดาที่เปลี่ยนโลก (ตอนที่ 2)*. *ศิลปวัฒนธรรม*, 31(11), น. 28-35.
- ส. ปลายน้อย. (2541). *จักรเย็บผ้า*. *สารคดี*, 14(164), น. 152.
- สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). *การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมร. (2542). *ซิงเกอร์*. *พลอยแถมเพชร*, 8(186), น. 314-315.
- อารีญา หุตินทะ. (2551). *สตรีครุปลักษณ์: อัตลักษณ์ประกอบสร้างของสตรีเขมร...เพื่อชาติ* "Perfectly Virtuous Woman" : Constructed Identity of Khmer Women for the Nation. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 30(2), น. 218-246.
- Berne, S. (2002). *Woman, Man, Bangkok*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Connolly, M. (1999). The Disappearance of the Domestic Sewing Machine, 1890-1925. *Winterthur Portfolio*, 34(1), pp. 31-48.
- Durack, K. T. (1998). Authority and Audience-Centered Writing Strategies: Sexism in 19th-Century Sewing Machine Manuals. *Technical Communication*, 45(2), pp. 180-196.
- Gordon, S. A. (2009). "Make it Yourself" Home Sewing, *Gender, and Culture, 1890-1930*. New York: Columbia University.
- Lawes, C. J. (2000). *Women and Reform in a New England community, 1815-1860*. Lexington, Kentucky: University Press of Kentucky.
- Perkin, J. (2002). Sewing Machines: Liberation or Drudgery for Women?. *History Today*, 52(12), pp. 35-41.

Siegel, B. (1984). *The Sewing Machine: Inventions that Changed Our Lived*. New York: Walker and Company.

Zhang, L. (2014). *Bisexual and Invisible Memory: Gendered Design History of Domestic Sewing Machine, 1850-1950*. Retrieved December 2, 2017, from <http://www.historiadeldisseny.org/wp-content/uploads/Zhang-Li-Bisexual-and-Invisible-Memory-Gendered-Design-History-of-Domestic-Sewing-Machine-1850-1950.pdf>